

בשנה שעברה ערך האיגוד סקר בין חבריו קוראי תכנון. לאחרונה קיבלתי את תוצאותיו, שיתפרסמו אחרי סקירה ועיבוד. בולטים בהן רעיונות מצוינים שהמשיבים העלו בתשובותיהם לשאלות 4, 6 ו-8, שביקשו להציע נושאים ומדורים חדשים העשויים להגביר את העניין בביטאון. שתיים מבין התשובות קרובות לליבי, ואתייחס אליהן בהרחבה.

הראשונה היא "שיח על תפקיד המתכנן". הוצע להעלות בעמודי הביטאון שיח רב-משתתפים על סוגיה מורכבת זו, אך זאת משימה מאתגרת עד בלתי-אפשרית. בדרך כלל, שיח כזה "תופס" מושב בכנס אקדמי, שדיוניו מתפרסמים בכתבי עת מקצועיים-מדעים. הסוגיה שבה המשיב הביע עניין – תפקיד המתכנן – נגזרת מדיונים במהות התכנון, נושא לשיח בין חוקרים בתורת התכנון שמתנהלת כבר כמה עשורים טובים. בתור מעורב פעיל באותה זירה,¹ אשתף כאן בקצרה את קוראי תכנון בשיח השוטף ובתובנותיו לגבי תפקידי המתכנן/ת.

מהו תכנון, ומה תפקיד המתכנן

מומחים בתורת התכנון מנסים זה עשורים לענות על השאלה: **מהו תכנון?** ההגדרה הרווחת היום היא: "תכנון מקשר בין ידע לפעולה". ייתכן שהיא נכונה, אך אינה שימושית, כי היא יכולה לחול לא רק על תכנון. אולי אמירתו של טים צ'פין, העורך לשעבר של מדור ביקורת הספרות ב-JAPA (ביטאון איגוד התכנון האמריקאי), "תכנון הוא תחום די משונה" (planning is a funny field), היא ההגדרה הסבירה ביותר. לעומת זאת, הגדרה ישנה של ויקרס (Vickers), שעל פניה נראית טאוטולוגית – "תכנון הוא מה שמתכננים עושים" – טומנת בחובה אפשרויות. משהו שמישהו עושה הוא בעצם מה שנקרא פרקטיקה – לכן כאן תכנון מוגדר כפרקטיקה.

אכן, תכנון מוכר מזמן כפרקטיקה, כפי שאמר סנדוול (העורך החדש של מדור ביקורת הספרות של JAPA), "פרקטיקת התכנון היא מגוונת", ללא התעמקות בשאלה לאיזו מין פרקטיקה הוא התכנון. תחום אחר במדעי החברה, הסוציולוגיה של הידע, חוקר את הנושא, והגדיר שני סוגים שונים של פרקטיקה. האחד הוא מושג תאורי: פרקטיקה של משהו היא מה אנשים עושים כשהם עושים את זה. כך למשל ניתן להגדיר את פרקטיקת הבישול כמה שאנשים עושים כשהם מבשלים.

סוג אחר הוא הגדרה נורמטיבית: פרקטיקה היא צורת פעילות מוכרת חברתית, המושתתת על ידע, העשויה להיעשות היטב או גרוע, והמעניקה לעוסקים בה את היכולת לבצע. כאן מדובר בפרקטיקה ממוקדת ידע, שחוקרים כינו "פרקטיקה אפיסטמית". כל פרקטיקה כזאת עוסקת במושג האפיסטמי שלה. למשל, המושג האפיסטמי של נוירוכירורגיה הוא המוח, ושל כלכלנים הוא הכלכלה. תכנון כ"מקשר בין ידע ופעולה" אינו פרקטיקה כזאת, כי אין לו מושג אפיסטמי.

תכנון לפי ויקרס מתאים לשתי הגדרות אלו, וניתן לזהות שלושה סוגים של פרקטיקות תכנון:

1. תכנון כתיאור של פעילות גנרית: מה שאנשים עושים כשהם מתכננים, בדומה לבישול (מה שאנשים עושים כשהם מבשלים) או שחייה (מה שאנשים עושים כשהם שוחים). כשהם מתכננים, כלומר עוסקים בתכנון של משהו, כל אחד מהם הוא "מתכנן".
2. תכנון כפרקטיקה ממוקדת ידע: פרקטיקה מוכרת חברתית, מזוהה עם המושא האפיסטמי שלה, שהמקצוענות של העוסקים בו מקנה להם את היכולת לבצע. אנו מכירים פרקטיקות אלו בתכנון: תכנון מרחבי, תכנון עיר ואזור, תכנון סביבתי, תחבורה, פיתוח קהילה וכדומה. בשיח רגיל ומקובל (לא לחוקרים אקדמאים של תכנון) הכוונה לפרקטיקות אלו, כשמדברים על תכנון ועל מתכננים – לדוגמה, איגוד המתכננים בישראל.
3. תכנון כפרקטיקה אמיתית: מה שמתכננים אמיתיים עושים במקרים מסוימים, הקשרים מעשיים בזמן אמת. נוכל להכיר פרקטיקות כאלו: תכנון מרחבי מכוון לארץ במערכת התכנון בישראל, תכנון אזורי-מטרופוליני לתל-אביב, תכנון פיתוח איזורי לחבל Arauco בצ'ילה, תכנון התחדשות עירונית למנצ'סטר, וכדומה. פרקטיקות אלו הן זירות הפעולה של מתכננים, ולימוד מחקירתן תורם לתורות התכנון הבאות.

לגבי **תפקיד המתכנן**, מה משתמע מהגדרת התכנון כמורכב מפרקטיקות שונות? בשיח עד כה לא הבחינו בין סוגי הפרקטיקה, והגדירו או הציעו תפקידים למתכננים יותר במחשבה על "תכנון" גנרי, והסתייגות מסוימת מתכנון מקצועי. לכן הוצעו ל"מתכנן" תפקידים רבים בתור מקשר ותורם שווה ודומה לכל האחרים המעורבים בתהליך התכנון, בייחוד מתוך הסתכלות על תכנון כעל תהליך פוליטי בעיקרו.

כך, הוגים וחוקרים הציעו למתכננים לאמץ תפקידים שונים בנסיבות מתאימות: מקשר, מתאם, מגייס, מגשר, מתווך, יזם, ואפילו פוליטיקאי, ובביזוי מסוים: טכנאי – אנליסט מעבד מידע. מומלצים למתכננים גם תפקידים ערכיים כמו "פעיל מוסרי" ו"סוכן שינוי חברתי". המשותף לכל תפקידים אלו שהם מוצעים ל"מתכננים", שהצלחה בהם דורשת כישורים ביצועיים שכל אחד יכול לרכוש, ללא צורך במומחיות של מתכנן.

למתכננים בעלי מקצוע בתחום מוגדר – תכנון מרחבי, עירוני/אזורי, סביבתי, תחבורה וכדומה – כפרקטיקה ממוקדת ידע – מוצע תפקיד כמתכנן/נת: יועצת מומחה שתורם/ת את הידע שלו/ה בתחומה/ה למעשה – היווצרות משותפת של ידע בתהליכי תכנון מושכלים ומשתתפים לקראת החלטות נכונות ופעולה קבוצתית מיטבית.

חידושים בתכנון - בתוכן ובמערכת

הרעיון השני שעלה בתשובות לסקר הוא יצירת "פלטפורמה לדיון בעקבות המאמרים השונים". העדר תגובות מקוראית תכנון למאמרים וכתבות שהופיעו בביטאון הפריע לי מזמן – קשה לדעת אם קראו אותם בכלל. לכן אני מתלהב מהצעת המשיב, והחל מהחוברת הבאה נפתח שני מדורים חדשים לשמש כפלטפורמה לדיון בהצגת תגובות הקוראים ותשובות הכותבים להערות וביקורת.